Kovács Erika

Pilinszky és a család

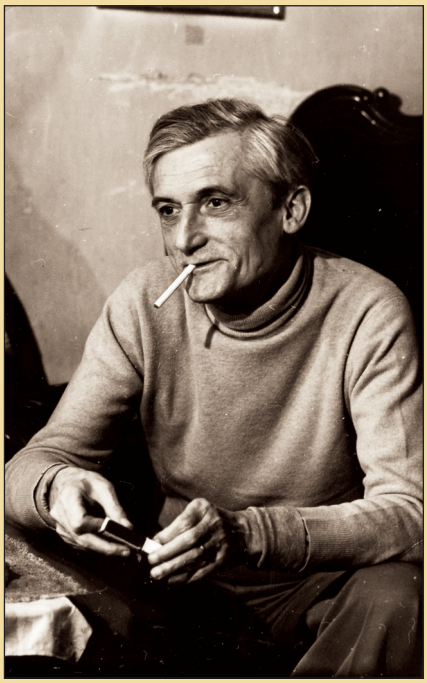

nk
NAP KIADÓ

Kovács Erika

Pilinszky
és a család

Áronkának,
testvérem
emlékére

Kovács Erika

Pilinszky és a család

nk
NAP KIADÓ

Támogatta

Magyar Kultúráért Alapítvány

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette

Hafner Zoltán

© Kovács Erika, 2009, 2022
© Dr. Kovács Péter, 2009, 2022
© Nap Kiadó Kft., 2009, 2022

Jancsi és én

Tallózás emlékeim között

Előszó

Régóta foglalkoztat a gondolat, hogy rendezzem a birtokomban lévő leveleket, fényképeket, és saját emlékeim alapján kiegészítsem, kommentáljam őket.

Pilinszky János édesanyám testvére, vagyis a nagybátyám volt. Amikor a világháború idején behívták katonának, a család a Deák Ferenc utca 12. szám alatti házban lakott, amelyet 1945 januárjában bombatalálat ért, s az óvóhely is beomlott. Rengetegen ott pusztultak, édesanyám is a romok alá került, de hihetetlen szerencsével megmenekült; apa szó szerint a tíz körmével kaparta ki a törmelékek alól. Öcsémen, az alig kétéves Bandikán, sajnos már nem segíthetett: a légnyomás megölte. A menekülő németek később felgyújtották a házat, szüleimnek szinte semmijük se maradt.

A tragédia után családunk a szerviták Nefelejcs utcai zárdájába költözött, mígnem Thurzó Gábor segítségével meg nem kaptuk a Molnár utca 17. szám alatti ház egyik lakását, amely korábban egy csendőr alezredes családjáé volt. A lakás szüleim nagy örömére teljesen be volt rendezve, sőt még a játékokat is ott hagyták. Mári néni és Bébi, nagymamám két testvére, a Petőfi Sándor utca 17. számú házban laktak, ennek egy részét szintén lebombázták, de az ő lakásuk szerencsére épségben maradt. Jancsi hazatérve a hadifogságból, először hozzájuk ment, s tőlük tudta meg új címünket.

És egyszer csak Jancsi az ebédlő ablakán bedugta a szakállas fejét! Nagy volt az öröm a családban!… Ettől kezdve ő is velünk élt a Molnár utcában. Amikor 1950-ben a szervita rendet feloszlatták, Tete (nagymamám legidősebb nővére, Baitz Erzsébet, a rend főnökasszonya) Mári néniékhez, apácatársa, Konzoláta nővér pedig hozzánk költözött, hogy segítsen a háztartásban Nyanyinak, azaz a nagymamámnak. Nyolcan laktunk a három és fél szobás lakásban. A többszöri átrendezkedés után végül én Jancsival és nagymamámmal a legbelső, az úgynevezett „alkóvos szobában", anya, apa és öcsém, Áron a nagyszobában, Péter bátyám a hallban, Konzoláta pedig a félszobában aludt. Különben a lakásban napközben mindenki minden szobát használt. Jancsi sokszor mérges volt rám, mert esténként sokáig fésülködtem, s idegesítette a fésű sercegése.

Gyerekkoromban Jancsi (akit általában Mókinak becéztem) sokat játszott velem, s amikor 1948-ban Olaszországban járt, egy gyönyörű babával lepett meg. Mindenhová magammal vittem, ám egy alkalommal a játszótéren felejtettem, és mire visszamentem érte, már hiába kerestem, nem találtam. Vigasztalhatatlan voltam. Jancsi nagyon szerette a gyerekrajzokat. Egyszer lerajzoltam neki a Nemzeti Múzeumot, a „nagy tömeggel" és Petőfi Sándorral, miközben szavalja a *Talpra magyar*t március 15-én. Ez a rajz olyan jól

sikerült, hogy Jancsi azonnal megvette tőlem – így jutottam egy kis zsebpénzhez.

Jancsi otthon soha nem tudott dolgozni, ezért idejének java részét presszókban töltötte, ahol nyugodtan írhatott. Áronnal azonban itt is gyakran megleptük, mert tudtuk, hogy kénytelen lesz finomságokat rendelni a részünkre, ami már akkoriban sem volt olcsó mulatság egy kispénzű költőnek. A felszolgáló ilyenkor egy egész tál cukrászsüteményt kihozott nekünk, Jancsi pedig könyörögve próbált oktatni bennünket: „legalább egy-két darabot hagyjatok meg mutatóban!" – de mi szinte mindig befaltuk az egész tálat.

Kamaszodva nagyon szerettem moziba járni, s egy alkalommal aprópénz után kutatgattam Jancsi zakójában. Pénz helyett azonban a személyi igazolványa akadt a kezembe. Belelapozva, megdöbbenve láttam, hogy a „családi állapota" rovatban ez áll: „nős"! Nagy örömmel rohantam ki a konyhába, hogy közöljem a hírt nagymamával! Szegény rögtön epegörcsöt kapott, ekkor tudta meg ugyanis, hogy fia polgári házasságot kötött Márkus Annával. Hamarosan össze is költöztek, ám frigyük nem volt hosszú életű; néhány hónap múlva Jancsi visszatért közénk, s rövidesen hivatalosan is elváltak. (Anna jeles festőművész; 1956-ban Franciaországba emigrált, ahol később férjhez ment.)

A családban Jancsi volt a központ, mindenki rajongott érte, az ünnepi asztalnál is Ő ült a főhelyen. Nagymama rendszerint neki adta a legjobb falatokat. Vasárnaponként mindig együtt ebédelt az egész család, utána pedig meghitt beszélgetés következett a „nagyszobában", kávé mellett, amelyet apa, emlékeim szerint, még lombikban főzött. Ilyenkor mi, gyerekek is a felnőttek mellé telepedtünk, én mindig Nyanyi ölébe. Soha olyan jó nem volt, mint akkoriban. (Később, nagymama halála után, hosszú éveken keresztül Máriéknál, a Petőfi Sándor utcai lakásban folytatódtak a családi ebédek.)

Jancsi nagyon szeretett mind a hármunkat. Péter, a bátyám, mindig a felnőttek között nyüzsgött, olyan volt, mint egy kis tudós. Én meg csak az öcsémmel játszottam, sokat mentünk együtt sétálni, strandra, moziba. Erről eszembe jut egy történet. Már akkor is szerettem varrni, s csináltam neki egy akkor igen divatos fecskét. Sajnos ez az anyag nagyon silánynak bizonyult, mert mikor Áron bement a vízbe, akkor valósággal szétmállott rajta a csodálatos „fecske". Szegénykémet aztán törülközőbe kellett csavarni, így tudott csak kijönni a medencéből. Áronnal felnőttként is nagyon ragaszkodunk egymáshoz.

Sokszor nyaraltunk együtt Jancsival és Nagymamával. Persze később a szüleink felváltották őket, mert mi tagadás, eléggé kiborultak tőlünk, ugyanis nem voltunk éppen „jó gyerekek"!

Lassan kezdtem cseperedni. Jancsi nagyon élvezte és szórakoztatta, mikor én hangosan tanultam. Egy alkalommal arra lett figyelmes, hogy én fennhangon tanulom a „vízi demokráciát"! Jancsi nevetve kijavít: „kis Eri, ez nem vízi, hanem népi demokrácia"! De én továbbra is csak „vízi demokráciát" mondtam, s válaszom az volt, hogy a „Magdi néni jobban tudja, mint Te!" (Magdi néni volt a magyartanárnőm.)

Jancsi nagyon szeretett mesélni, amit én mindig tátott szájjal hallgattam, a verseit is rendkívül szuggesztíven tudta előadni;

amikor az *Apokrif*en dolgozott, az újabb és újabb részeket akkor is mindig felolvasta.

Jancsi a család kedvence volt. Minden évben karácsonykor fejen állt a fotelban Mári, Bébi és Anyukám nagy rémületére. Bébiket mindig azzal riogatta, hogy összeborzolta a haját, s szörnyű grimaszt vágott, mint egy „gnóm". Mi persze ezt nagyon élveztük.

Lakásunkban nagy élet zajlott. Jancsi barátai is rendszeresen megfordultak nálunk, például Thurzó Gábor, Kondor Béla, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Németh László, Görgey Gábor, és a volt piarista osztálytársai is – akikkel hosszú ideig szoros kapcsolatot tartott – és még sokan mások. Kondor Béla (Samu) különösen jó barátja volt, a hatvanas években több kiállítását is ő nyitotta meg. Amikor pedig Szántó Piroska (Vas István felesége) Jancsiról „halotti maszkot" készített, annyira örült neki, hogy kitette könyvespolcának oldalára.

Még nem beszéltem Édesanyám és Jancsi kapcsolatáról. Anyukám volt az idősebb, s gyerekkorukban mindig az történt, amit anya akart. Csak akkor játszott vele, ha Jancsi megígérte, hogy engedi nyerni. Anya mindig magabiztos és szép lány volt, Jancsi pedig szerény és visszahúzódó, s mindig felnézett nővérére. Egész életükben ragaszkodtak egymáshoz.

Jancsi köztudottan erős dohányos volt, szeretett ágyban is „füstölni", s közben elmélkedni. Idővel már minden lepedője, paplana kiégett, és a dívány matracán is hatalmas lyukak tátongtak. Egyszer dohányzás közben elaludt, és majdnem tragédia történt – arra ébredt ugyanis, hogy melegszik az ágya. Jancsi utóbb csak annyit jegyzett meg: „Erről igazán jó cikk készülhetett volna *Költő a máglyán* címmel!"

Nagymamám 1959. február 21-én rákban meghalt – nem sokkal előtte Jancsi elvitte magával Szigligetre, ám a gondos ápolás ellenére, végül mégis kórházba kellett szállítani. Amikor Jancsi értesült a tragédiáról, letérdelt otthon az ágya elé, ököllel verte a díványt, és szívszorongatóan hosszan, hangosan zokogott. Borzasztó űr maradt a családban – és rövidesen, 1960 decemberében szívroham következtében meghalt Tete is.

Jancsi ezt követően Mári néniékhez költözött a Petőfi Sándor utcába, a volt Szervita Házba. 1962-ig lakott ott, míg a bátyám megnősült, és én férjhez nem mentem. A családon belül hármas lakáscsere oldotta meg mindenki problémáját: bátyám Székesfehérvárra, szüleim Áronnal a Petőfi Sándor utcába, Jancsi pedig az Izabella utcába költözött, anyósomék volt lakásába, én pedig itt maradtam a Molnár utcai lakásban, férjemmel, Mátyás Jakabbal és szüleivel. Néhány év múlva a Petőfi Sándor utcai házat lebontásra ítélték.

Lakáscserék után 1969-ben Mári, Bébi, Jancsi, anya, apa és Áron a VI. kerület Hajós utca 1. szám alatti házba költözött. Az új otthon sajnos rövid idő alatt teljesen kiürült. Először édesapám halt meg, aztán édesanyám, aki apa halálát soha nem tudta kiheverni. Súlyos depresszióban szenvedett, sokat volt kórházban, míg nem bírva tovább a szenvedést, 1975. decemberében (épp karácsony előtt) otthon gyógyszerrel öngyilkosságot követett el. Jancsi talált rá. A tragédia az egész családot megviselte, Jancsit különösen, fájdalmában ekkor törte össze azt a mellszobrot, amelyet még az ötvenes években mintázott róla Ferenczy Béni. (Később bátyám

helyrehozatta, jelenleg a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban látható.) Anya mindig magabiztos és szép lány volt, Jancsi pedig szerény és visszahúzódó, mindig felnézett a nővérére.

Anya elvesztését követően Áron rövidesen külföldre távozott, jelenleg Amerikában él. [2009 szeptemberében, e könyv nyomdába adása előtti napokban hunyt el. – A szerk.] Alighogy kezdett behegedni a seb, újabb tragédia érte a családot: Bébike 1980 márciusában meghalt. Jancsi épp külföldről tért haza, rögtön berohant a kórházba, Bébikét a kórteremben találta, már letakarva, de még el tudott búcsúzni a kedvenc nagynénijétől.

A sok haláleset után is rendszeresen eljártam a Hajós utcába. Jancsi sokat segített gyerekeim továbbtanulásában. 1981 májusában eljött nagyobbik fiam ballagására. Ekkor hallottam először panaszkodni, hogy zsibbad a bal karja. Kértem, hogy menjen el orvoshoz, de azt felelte, hogy már megtette, s a doktornő reumára gyanakszik. Leült egy székre, s jövőbeli terveiről beszélt, igen lelkesen.

Mári néni néhány nap múlva telefonált, hogy azonnal menjek be a Kútvölgyi úti Kórházba, mert Jancsit bevitték a reumatológiai osztályra, és szeretné, ha segítenék neki külföldi útja intézésében. Férjemmel fel is kerestük, de legnagyobb meglepetésünkre a belgyógyászat intenzív osztályán feküdt. Ekkor tudtuk meg, hogy szívinfarktust kapott. Értesítettem bátyámat, ő pedig Jancsi kérésére Ingridet, akivel az előző év nyarán kötöttek egyházi esküvőt. Bátyámékkal együtt mindennap meglátogattuk, s úgy tűnt, hogy javul az állapota. Ingrid hamarosan megérkezett Franciaországból. Aznap nem mentem be Jancsit meglátogatni, nem akartam zavarni, mivel tudtam, hogy Ingrid látogatása fontos a számára. Nem sokkal Ingrid távozását követően újabb szívroham érte, és minden orvosi segítség ellenére már nem lehetett segíteni rajta; 1981. május 27-én örökre lehunyta a szemét. Mikor Ingrid tudomást szerzett a hírről, azonnal visszasietett a kórházba, de már nem engedték be. Az épület előtti padon egy fél éjszakán át zokogott.

A Hajós utcai lakásban Mári néni egyedül maradt. Sajnos hamarosan őt is elvesztettük: 1982. április 11-én, szintén szívroham következtében, a kórházba szállítás után néhány nap múlva halt meg.

(A család tagjainak elvesztése hatalmas űrt hagyott a lelkemben, eltemettem velük együtt a boldog gyermekkoromat is…! Nincs olyan nap, a napnak olyan órája, hogy ne gondoljak szeretetteimre.) Mári néni határozott egyéniség volt, ő tartotta össze az egész családot. Állandó harc dúlt közte és Jancsi között, ugyanakkor mélységesen kötődtek egymáshoz. Azt hiszem, se egymással, se egymás nélkül nem tudtak volna meglenni. Mári néni talán az életénél is jobban szerette Jancsit, akinek a keresztanyja is volt. Jancsinak ez a szeretet olykor talán terhes volt, pedig Mári néni viselte gondját, javította a ruháit, és intézte gyakran a napi ügyeit. Mindez kitűnik a Márihoz írt levelekből is. Úgy érzem, eljött az ideje annak, hogy a szélesebb közönség közelebbről is megismerje Pilinszky János életének ezt az oldalát, s bepillantson azokba a mély érzésekbe, amelyek a családjához fűzték. Remélem, általuk és a képek segítségével az olvasók közelebb kerülnek hozzá, a családhoz és e kivételes költészet jobb megismeréséhez is.

* * *

Pilinszky János levelei egy képes családtörténettel kiegészítve először 2003-ban jelentek meg az Osiris Kiadónál, a *„Mindenből költészet lesz és csend…”* című kötetben. Az azóta eltelt időben tovább kutattam és gyűjtöttem a családunkkal kapcsolatos emlékeket és dokumentumokat. Felkerestem Jancsi még élő gimnáziumi diáktársait és ezúttal egy külön fejezetben is emléket szeretnék állítani a mára méltatlanul elfeledett Zsiga bácsinak, azaz Pilinszky Zsigmondnak, aki kora egyik legnevesebb Wagner-énekese volt.

Szeretném ezúton is megköszönni Pilinszky Zsigmond lányának, Pilinszky Erzsébetnek (Csöpi) és Sipos Attilának (Csöpi fiának) az önzetlen segítségét, s hogy a náluk lévő egyedülálló dokumentumokat, iratokat, fényképeket a rendelkezésemre bocsátották.

Köszönettel tartozom továbbá az Operaház archívuma két munkatársának, Wellmann Nórának és Iványi Jozefának, akik szintén hozzájárultak a dokumentumok felkutatásához.

Kovács Erika

Pilinszky János levelei Baitz Máriához

1972–1981

[1]

[Párizs, 1972. május 21.]
Pünkösd vasárnap

Drága Márikám, Bébikém!

Hogy vagytok? Márikám: megkaptam leveledet. Bizony elszomorított. Ha Erika újabb kúrát kap, gondolom, az legalább hat hétig tart majd. Utána – gondolom – mégis csak jó lesz, ha kijöhet velem nyaralni, megpihenhet a kertben?

Utazásomról most már csaknem teljes pontossággal írhatok. Jövő vasárnap, május 28-án 11 órakor utazom Kanadába, egy Boing 747-es géppel. Montrealban a Hotel Windsorban szállok meg. Június 5-én jövök vissza Párizsba. Június 21-én megyek Londonba, a Fesztivál 22-én kezdődik a szokásos sajtókonfereciával és 26-ig tart. Jutta is velem jön; a Fesztivál után 2–3 napra lemegyünk az angol tengerpartra. Június 29-én Hollandiába megyünk. Július l-jén Amszterdamban lesz fölolvasásom. Előreláthatólag 3-ikán érkezem haza.

Most, május 16-án Emmanuel vacsorát adott a „tiszteletemre". Vagy negyvenen voltak. Írók, akadémikusok, sőt egy bankár is… A fölolvasásom nagyon jól sikerült. Kanadában és Franciaországban is megjelenik.

Napjaim különben csendesen telnek, csupán a különböző vízumok jelentettek némi gondot. Az idő csúnya, alig van nap. Odahaza?

A másik, hogy a téli idegkezelés után sehogy se sikerül visszaszereznem a kilóimat. Talán majd nyáron…

Nagyon-nagy szeretettel:

Jancsi

[2]

[Boston,] 1975. ápr. 14.

Édeseim!

Napokig nem voltam Bostonban, s most döbbenten olvasom a hírt, hogy Mári súlyos beteg. Nehéz éjszakám volt; rengeteget imádkoztam érte. Örülök viszont, hogy legalább ágyhoz jutott, s nagyon bizom abban, hogy mire levelemet megkapjátok, túljutott a válságon. Erikám, mindenben számíthattok rám; tégy meg *mindent* Mári érdekében! Márit nagyon-nagy szeretettel ölelem,

életünk rengeteg apró mozzanatát átéltem újra vele, mondd meg neki, hogy nagyon szeretjük, vigyázzon magára, és tartsa be az orvosok legapróbb utasításait. Igen, édes Márikám, pont most nem szabad elhagynod minket!

Keresztfiad, úgy mint mindig és még sokkal jobban,

Jancsikád

P. S. Egyéb dolgaimról később írok.

[3]

[Boston,] 1975. ápr. 18.

Édeseim!

Nagy megkönnyebbüléssel olvastam, hogy drága Mári jobban van és ismét hazakerül. Rengeteget aggódtam érte, noha magam is fáradt vagyok. New York valóságos Bábel, *bibliai város*. Amerika meg tökéletesen más nyelvet beszél, mint mi. És ez fárasztó. Sokat gondoltam Bandira, s arra, hogy milyen kimerülten érkezett vissza Európába. – Múlt héten néhány napot Ricsinél töltöttem, vidéken. Így módomban volt egy amerikai falut is megismernem. Szép és idillikus falucska, de a közbiztonság rosszabbodása miatt itt is mindenki fél és bezárkózik.

Drága Erikám, vigyázz magadra! Gondolom, legközelebbi leveled már Párizsban vár, ahová május l-jén érkezem vissza. Mi híred a Schaár-kötetről, megjelent és elküldte már? Kérlek, mindenről írjatok! Márit – kis betegünket – kivételes szeretettel ölelem,

a ti bolyongó: *Jancsitok*

[4]

[Velem,] 1976. márc. 10.

Édeseim! – Én itt Velemen nagyon jól érzem magamat. Csend, hó és béke vesz körül. Dolgozni még nem tudok, de már sereg feljegyzésem van. Egyelőre levelezéseimet intézem. Velemi címem:

Pilinszky Jánosnak
Törőcsik Mari leveleivel
9726 Velem (Vas-megye)
Rákóczi-út 48.

Írjatok expressz, de semmiféle levelemet ne küldjétek utánam. Félek, hogy elvesznének. Elemér valószínűleg 19-ikén pár napra lejön hozzám, ő majd elhozza a postámat, ha van valami érdekes. A minisztériumból nem telefonáltak rotterdami utazásom ügyében? Ha igen, írd meg, Márikám, hogy mit mondtak. Illenék már válaszolni nekik.

És ti hogy vagytok? Nagyon sokat gondolok rátok, és szeretettel ölellek mindhármatokat, Bébit, Márit, Aronkát:

Jancsitok

[5]

[Velem,] 1976. márc. 15.

Édeseim! – Kutyafuttában írok, s már csak Elemérrel várok választ. 21-ikén, vasárnap hagyom el Velemet, s egy-két napra megszállok Péteréknél. Fontos! 24-ikén vagy 25-ikén érkezem Pestre. Ne izguljatok. Leveleimet gyűjtsétek össze – kivéve persze azokat, amiket Elemér lehoz hozzám Velemre.

Ezer csók:

Jancsitok

U. i. Senkinek se mondjátok, hogy Pesten leszek. Aki telefonon keres: *hagyjon üzenetet.*

[6]

[Szigliget,] 1976. márc. 31.

Édeseim!

Sietve Írok. Jól utaztam, s itt nagyon jól vagyok elszállásolva. Szép az idő. A kosztot szobámba hozzák stb. – Megpróbálok valóban írni is: folytatni a Sheryl-könyvet.

Márikám, amint a *Kráter-kötetem* megjelenik, küldess belőle *expressz* 2 példányt ide Szigligetre, az Írók Boltjából. Az *expressz* díját fizetem. Mindenki másnak hazajövet küldök, ill. dedikálok majd. Szóval: várom leveledet, és addig is *úgy, mint mindig.*

Mindenkit ezerszer ölelek:

Jancsitok

P. S. Márikám, Németh Lászlónét [!] pontos címét és telefonszámát fölírtam az egyik borítékodra, de nem írtam át a füzetembe.

Kérlek, küldd meg, vagy ha nem találod, telefonálj be az Írószövetségbe, vagy a Szépirodalmiba. Fontos. Megígértem, hogy cikket írok Némethről.

Ezer ölelés: *J.*

[7]

[Szigliget,] 1976. ápr. 14.

Édeseim! – Képzeljétek: tüdőgyulladásom volt 39–40 fokos lázzal. Most már jobban vagyok. De miért nem írtok ti? Eltekintve a kisebb lázaktól – ismét vadul dolgozom. A franciaországi utamból – úgy látszik – semmi se lesz. De most nem is tudnék utazni.

Most kora hajnal van: 4 órától írom a Németh László-cikket. Márikám, takaríttasd ki nyugodtan a szobámat. Bébivel mi van?

Írjatok, írjatok!

Jancsitok